

Morje, ljubezen, travarica in knjige

Mate Dolenc: *Morje v času mrka*; Beletrina, Ljubljana 2000

»Nekoč sem bil majhen deček. Starši so me peljali na počitnice na morje. Tako se je zgodilo, da sem nekega dne, v nekem trenutku, še zelo majhen, prvič zagledal nenavadno široko, modro ploskev. Lahko bi rekel, da me je že v tistem prvem hipu enkratno, neponovljivo in za zmerom prevzelo.« (Ozvezdje Jadran, str. 8.)

Kdor vsaj približno pozna pisateljevanje Mateta Dolenca, ve, da brez morja v njem ne gre. Kot priznava sam: »... vzel sem morje za svojo poetiko in ga v letih, ki so prihajala, postavil v središče svojega izraza.« (Ibid., str. 14.) Tako je tudi tokrat. Imamo otok sredi Jadrana in na njem starega Sebalda. To je ribič, ki dolgo dolgo nič ne ulovi, na koncu pa se pet dni bori z debelo kirnjo, in čeprav zmaga, kmalu izčrpan umre; mož in ljubimec, ki je nekoč močno ljubil, pa mu je žena odletela daleč čez morje na drugi konec sveta, zdaj pa za njo pošilja pisma v steklenicah; bralec, ki knjige bere in živi, potem pa zgodbari sosedovemu vnučku – pajdašu Piacunu; sanjač, ki oživlja ženske junakinje morskih romanov in z njimi klepeta v namišljenem gornjem nadstropju svoje male konobe; ljubitelj morja in travarice, ki se na daleč nežno zaljubi v mlado Ivano.

Morje v času mrka je torej še ena morska zgodba, kakršnih smo pri »morskem dedcu« – Matetu Dolencu že vajeni, čeprav je seveda ni brez lastnih posebnosti. Njena morskost se ne omejuje na stereotipno pričakovane morske scene, ampak prepaja vse plasti romana in vsako stran posebej, priplazi se tudi v čisto kopenske drobce zgodbe. Morje je v Dolenčevem romanu vseprisotno. Zaslišimo ga v valovanju toka besed, zaduhamo v izrazju, razberemo iz dialogov. »Sebald je zлил zadnje kaplje vina iz žmula na svoj notranji vihar, kot včasih stari pomorščaki olje, da pomirijo morje. Potem je vstal, stisnil steklenico s svojo pošto k sebi, opljusnil vse tri z modrino svojega pogleda in odšel.« (Str. 158.) Morje je poosebljeno in osebe so pomorščene. »Spreдай je bilo morje. [...] Na čolnu je bil Sebald v isti višini z njim. Morje je teklo od njega.« (Str. 79.) Zelo prepričljivo učinkujejo »otoške besede« (žmuli, škure, pjat, čakulati, parangali, pajole), s katerimi avtor na gosto začinja zgodbo in ki v svoji mestoma grobi narečnosti prepričljivo tkejo vzdušje napol pozabljenega, (že kar) malce mitskega sveta in ljudi. Tako imenovanih domačijskih izrazov, ki pri urbanem bralcu sprožijo odločen V-efekt, je več kot v prejšnjih Dolenčevih morskopisih, vendar besedovanje otočanov deluje pristno in neprisiljeno, noče vsiljivo ruralizirati stila in hitro razberemo tudi pomene tistih najbolj nenavadnih besed (salbun, kalafati, smantun, peškafondo, malon). Ponovno očara zb(i)rka vseh čudnih in najbolj čudnih eksotično zvenceh imen rib in drugih morskih zverc

(grancevola, mušuli, tolje, lampuge, lumbrak, kanjca, picigamorti), kar zabava še toliko bolj, če vemo, da je pisec v resnici pravi ribolovec in mu zato pač ni bilo treba brskati po leksikonih. Tu in tam preseneti kakšna vulgarka, ki nepričakovano ostro zareže v razpoloženski pasus. »Odrinil je vrata iz žic in desk, za katerimi je nekoč živel osel, in se postavil zraven podirajoče se oslovske staje. Vzel je tiča iz hlač in začel scati z razgledom na Popek morja.« (Str. 19.) In potem: »Nad njim je čepel bel kumulus kot kapica iz vate na palčki za čistit ušesa. Spravil je tiča nazaj v hlače in se sprijaznil s tremi kapljicami, ki so naknadno stekle v gate.« (Ibid.) Doživljanje narave je v Dolenčevem pisanju celostno – sladkobne slike zahajajočega sonca na ozadju lesketajoče se morske gladine ne izključujejo prizorov gnijočega, razkrajajočega, trohnečega, ki v standardnih romantičnih opisih čudovite, a obenem mogočne narave ostajajo zamolčani. Oblačkasto nebo in »poscane gate« se tako mirno znajdejo v istem stavku. Tudi morje ima dva obraza – udomačeno prijaznega in pošastno krutega.

V splošnem se roman bere zelo lepo, strani frlijo in pripoved sede. Zgodba ni dogajalno pestra – redčijo jo idilični opisi in male vmesne štorije – in se ne odvijte v enem samem zamahu, temveč počasi polzi do konca. Vsebinsko razrahljana struktura zabrisuje prehode med »resničnimi« dialogi in notranjimi mislimi, prepleta sanjarije s spomini in preteklost s slutnjami prihodnosti. Bralec zato sam izčiščuje sliko sedanjosti in počasi poveže A z Ž-jem. Čeprav je branje prijazno miroljubno, Dolencu uspe mestoma priigrati tudi suspenz: ko se`z Ivano skupaj potapljata, vznemirjeni čakamo, da se med njima (končno že) kaj zgodi (in razočarani izvemo, da ne bo nič), predvsem pa nas skrbi, ali se bodo uresničile mračne napovedi stare sosede Nives, da bo Sebalda med ribolovsko avanturo »požrlo« morje. In posredno se to tudi zgodi.

Drugi Sebaldo svet, ki ni morje z otokom, čeprav je to vedno z njim, so knjige in zgodbe, prebrani in vedno znova brani romani o morju, ki so vsi tudi pripovedi o ženskah – lepih, nenavadnih, pogumnih. Te naseljujejo Sebaldovo nikoli dograjeno vrhnje nadstropje njegove konobe; tam srečuje Marquezovo Fermino Dazo, Stevensovo Frazy Grant, Hugojevo Deruchette, Anno Deveria in Beechie Seniel ter z njimi kramlja. A dve sta vendarle pravi: Sebaldova (nekdanja) ljubezen Albina Nevers, ki je enkrat že odšla, in mlada Ivana, ki šele prihaja razsvetlit starčevo življenje, pa čeprav samo od daleč. Nekje vmes med obema svetovoma stoji Piacun, Sebaldo Mali princ, kot ga sam imenuje, ki s svojimi večnimi vprašanji spodbuja starčevo pripovedovanje. Piacun kot da prestopa iz tukajšnjega stvarnega v prisanjani svet, izginja in se spet pojavijo; včasih ga v prizor romana pričakovano pripelje logični potek zgodbe, drugič pa se zdi, kot bi si ga – sredi noči ali ko dneve samotno ribari – namislil Sebald sam. Prikliče ga, da lahko skupaj kramljata, četudi samo v njegovi glavi. Personalni pripovedovalec bralcu omogoča potopitev v Sebaldove notranje monologe. Tako izvemo o morskih zgodbah, ki ga obsedajo, o njegovi preteklosti (ki ostaja nejasno temna), o morskih deklicah in še kup zgodovinskih anekdot in morskih legend. V *Morju v času mrka* kar migotlja od

simbolov, ki se petljajo med vrsticami in se bralcu ponujajo za običajno kuliso pomenov. Tako, denimo, ves čas visi v zraku smrt. Tiho jo napoveduje pričakovani sončni mrk, fra Jozo z belo pasaro znova in znova čolnari krste po morju, umre otočan Miloš, umreta turist in Teuta s Teutinega otoka, na koncu pa še Sebald. Vendar njegova smrt izzveni v dolgo pričakovano srečanje, vrnitev k izgubljeni ljubezni.

Kljub vsemu panteistično radostnemu tli vdanost usodi v dialogih in vseskozi se pojavlja misel, da je človek otok, zato je Konfin tudi pripoved o ljudeh. Podobo osrednjega junaka soustvarjajo otočani – »muškardini« – , ki jih mimo-bežno spoznavamo skozi zgodbo in ki vzbujajo podobno simpatijo kot Steinbeckovi možje iz *Sladkega četrta* – čeprav ves čas pijejo, jih sprejemamo prizanesljivo in dobrohotno naklonjeno, ker zabavajo s svojimi brundarijami, umaknjenostjo v pozabo in zaprtostjo v malo otoško življenje.

Dolenčev roman je tudi izrazito metafikcijski; kot takšnega ga opredelita predvsem poudarjena referencialnost in intertekstualnost; »Sebaldova« sklicevanja na druga literarna dela, na romaneskne protagoniste, pisatelje, resnične zgodovinske dogodke in znane osebe (tako, recimo, v neki primerjavi srečamo Jakova Brdarja). Avtor na zadnji strani sam našteje dvanajst knjig, »ki sva jih imela s Sebaldom v čolnu«. (Str. 236.) Nedvomno najbolj izstopajo očitne paralele s Hemingwayevim *Starcem in morjem*. Tako Santiago kot Sebald že dolgo nič ne ulovita, oba imata svojega Dečka – Sebald Piacuna, Santiago Manulina –, oba se borita z ribo, jo ulovita, a nobenemu je ne uspe cele pripeljati domov. In na koncu oba umreta. Podobnosti so opazne tudi na mikromotivni ravni, v posameznih prizorih in celo dialogih, a pri Dolencu vse Hemingwayeve predloge izzvenijo lahkotnejše, veselejše, manj usodnostno, omehčano in celo ironizirano. Dolenc si tujih motivov ne sposoja na skrivaj, nasprotno, mestoma nanje celo izrecno opozarja. Med najopaznejše sodijo Bariccov *Ocean morje*, Stevensonovi *Otroci kapitana Granta*, Melvillov *Moby Dick* in seveda *Mali princ* Antoina de Saint-Exupéryja. V enem prizoru lahko prepoznamo celo cankarjansko kavno sceno: »'Ne zdaj, mati, ne zdaj,' je grobo zahropel Sebald, ker se mu je zazdelo, da stoji za njim njegova mati s skodelico kave.« (Str. 144.) In še: »'Ne!' je zavpil, 'ne mi ponujat te preklete kave!'« (Str. 145.) Metafikcijsko besedilo resda omogoča več bralnega užitka, kadar smo seznanjeni s teksti, ki jih avtor jemlje za predbesedila, vendar Dolenčevo sklicevanje na izbrane literarne junake in romanopisce ne moti – povezave so jasno razvidne, predvsem pa jih Sebald v pogovorih s Piacunom največkrat sam razlaga in pojasnjuje.

Morje v času mrka je preplet ribolovske avanture, subtilnih opisov narave, otožnih pohajkovanj, samotnih upanj in pijanih modrovanj – pravi Matetov morski brodet, lepo branje, ki vznemiri, pomiri in zadovolji. V primerjavi s prejšnjimi to pisanje deluje zrelejše, subtilnejše, celo manj erotizirano, čeprav še vedno velja, da je »brez erotike ribolov kot proza brez poetike«. (*Ozvezdje Jadran*, str. 60.) *Morje v času mrka* prekaša tako *Psa z Atlantide* kot *Ozvezdje*

Jadran, ker oba poveže in preseže. Iz prvega vzame pripovedni stil in zgodbeno strukturo, iz drugega pa motive in opise. Sploh se zdi, da je *Morje v času mrka* roman, spleten iz zgodb *Ozvezdja Jadran*. Če je vrsta kratkih zapisov (ali bolje, nekakšnih ljubezenskih pisem ribam in morju) iz *Ozvezdja Jadran* abece Dolenčeve morske strasti, kjer razloži svoje začetke spoznavanja morja, potapljanja in ribolova, se v *Morju v času mrka* vse to splete v romaneskno celoto.

Kljub vsem simpatijam do Dolenčevega morjeljubja, ki že meji na monote-matsko žanrsko pisanje, in ne glede na besedno virtuoznost in spretno pripoved, pa nikakor ne moremo prezreti očitnih in vse pogostejših ponavljanj, in to ne samo razumljivo stalnih motivov, ampak celih stavkov, primerjav, metafor. Tako recimo čuk ukaje naznanja smrt tako v *Ozvezdju Jadran* kot v *Morju v času mrka*, zgodba o edini prebivalki majhnega oddaljenega otoka, ki samotari že dvajset let in o kateri je zagrebška televizija posnela poetičen dokumentarec, se spet ponovi v obeh romanih, samo da je enkrat to Jurka s Svetca, drugič pa Teuta s Teutinega otoka. Ne Svetac ne Sebaldo Konfin nimata pokopališča in po umrle prihaja bela pasara. Še literarne reference so vedno ene in iste – spet Bernhardt Kellerman, spet Poe in Verne, spet Stevenson. Bolj intratekstualnosti kot repetitiji lahko morda pripišemo prehajanja istih oseb iz ene pripovedi v drugo; Dino in Miloša, denimo, srečamo že prej, prav tako dekle pšeničnih las in modrih oči, Roseherre.

Tako Dolenc prepleta vse morske romane v eno samo morsko epopejo, slavospev morju in ribam. Vse zgodbe izhajajo iz prejšnjih in se vračajo vanje. Ravno zato imamo včasih občutek, kot da bi se bogato Jadransko morje izpelo in izčrpalo v Dolenčevih besedah, in namesto da bi znova navdušilo, naveliča. *Morje v času mrka* je zato poslastica predvsem za tiste, ki se Dolenčevih romanov lotevajo prvič. Roman potegne in očara – že zelo hitro zaslišiš šumenje morja, ob opisih ribjih poedin se ti cedijo sline, in ko te na koncu zamika še uboga Sebaldova južina – kruh z olivnim oljem – veš, da si se tudi ti nalezal malce Dolenčeve »insulomanije«.

Ana Vogrinčič